

után kétszer is volt letartóztatva, a cserkészmozgalom újrászervezésének kísérlete vádjával. Mindkét alkalommal annyira ítélték, amennyit leült, mert semmi alapja a vádnak nem volt. A börtön közösségi életéből azonban annál több tapasztalatot szerzett – és adott át nekünk, aminek a későbbiekben igen sok hasznát vettem, sőt még évtizedek múlva is mint különböző helyzetekben érvényes életbölcseéseket idéztem. Őt 1957 márciusában Dobai István csoportjával tartóztatták le, s a tőlük kapott magyarországi 56-os sajtótermékek olvasásáért és továbbadásáért ítélték el öt évre. Később újra összekerültem vele, amikor 1959 májusában Szamosújvárról kivitték az első munkacsoportokat a Duna-deltába, s szabadulásunk után is jó baráti kapcsolatban voltunk. [...]

(2010. 7.)

HORIA-ROMAN PATAPIEVICI

A Román Ortodox Egyház és a modernitás

(Részlet)

Az ortodox egyházak állammal szembeni alárendelődésének elvi problémája

A premodern korban az ortodox vallás nem olyan személyes hitként intézményesült, mely minden egyes hívő egyéni felelősségére tart számot, hanem mint kollektív engedelmisséget követelő és a közösség sorsát egészében érintő „ősi törvény”.¹ Az államhoz fűződő viszonyában az egyházat az alárendelődés és a hatalom egyszerre jellemezte: az egyházi hierarchia csúcsának kinevezése kapcsán alárendelődött az uralkodónak, ám egyedül neki állt hatalmában megerősíteni vagy cáfolni az uralomnak az „ősi törvénnyel” való összhangját.² A kétfajta hatalom „együtthangzóként”, a politikai uralom pedig egyszerre egyházi és állami természetűként tételeződött.³ A román államok egyesülése a modern korban az ortodoxia új intézményi meghatározásával járt. A világi hatalomnak köszönhető autokefál rangra emelésért és a zsinati tekintélyért cserébe a Román Ortodox Egyház elfogadta, hogy olyan törvénykezés alapján működjen, mely a világi állam meglehetősen beleszólását szentesítette az egyház szervezeti és döntéshozatali formáiba, lemondván mindazokról az előjogokról, melyek a premodern korban megillették.⁴ Az összes kommunizmus előtti alkotmány biztosította az ortodox egyháznak „a román államban uralkodó vallás” státusát. Az általa gyakorolt elnyomás és vallásellenes politikája ellenére még a kommunista állam is biztosította az ortodox egyháznak ezt a vazallus kitüntetettséget. A romániai görög katolikus egyház kíméletlen megszüntetésével és a Vatikánnal ápolt kapcsolatok megszüntetésével (1948) egyszerre úgy tűnt, hogy a kommunista hatalom kikezelte a román ortodoxia katolikusellenes rögeszméjét. Habár az ateista állam politikájában marginalizált volt, a Román Ortodox Egyház mégiscsak társulhatott a kommunista állami politikával a román múlt nacionalista dicsőítése kapcsán. Régebbi etnicista kísértés ütötte fel ezzel újra a fejét egy több mint különös közegben és furcsa szövetségekkel. Mint ismeretes, a 19. század végén az öku-
menikus pátriárkia elítélte a *filetizmust*, azaz a vallásnak a nemzetiséggel való azonosítását. Mindazonáltal számos ortodox nemzeti egyház különállási törekvései, melyeket a szigorú egyházi autokefália megrögzött követelése is tükröztek, egyre újabb alakokat öltöttek. Bár melyik *nemzeti* ortodox egyháznak kapóra jött persze, hogy az ortodoxia *vallási* irreducibilitását az ortodox népek *etnikai* sajátosságára alapozza. Az ortodox pánszlávizmus ennek kapcsán az egyik legismertebb példa, bár korántsem az egyetlen. Az ortodox egyházak számára az államegyházi berendezkedés hagyományai mindig is a keresztény univerzalizmus saját nemzeti-regionális kifejeződési formájára való redukálásának a kísértését hordozták. A *népszereket és az államimádat az ortodox szellem természetes kísértései*. A Román Ortodox Egyház sokszor engedett is ezeknek, néha azzal a neveléses érveléssel, hogy az egy-
séges román nemzetállam eszménye természeténél fogva ortodox, és a kitüntetett ortodox keresztényi létmód az, ha románnak születesz.

Vajon ez a kettős kísértés *lényege szerint* is hozzátartozik az ortodoxiához mint szellemiséghez? Nézetem szerint nem. Nem létezik ugyanis semmilyen lényegszerűen felfogott ortodox spiritualitás. Csak bizonyos közösségi és intézményes hagyományok vannak, melyek a hozzájuk társuló életstílusoknak és mentalitásoknak az „örökkévalóság” és a „lényegszerűség” presztízsét kölcsönözték, mely a történelem hosszú tartamaival járnai szokott. Nyugaton az egyháznak a császárral vívott harca kialakította az állam problematikáját, az egyetemek megjelenése pedig felvetette a civil társadalom mint legitim, mind az államtól, mind az egyháztól független társadalmi erő lehetőségét. A bizánci hagyományban mindebből semmit sem találunk: Keleten az eszkatologikus várakozás és annak az elképzelésnek a szívóssága, mely alapján a kereszténység egyedüli hiteles formája a világnak hátat fordító szerzetesi ideál, azt eredményezték, hogy az egyháznak a világi hatalomhoz fűződő viszonya kezdettől fogva bizonyos szerves zavarokra épüljön. Mialatt Nyugaton az ismerős mondas szerint „az egyházon kívül nem lehetséges az üdvözülés”, Keleten az üdvözülés *csakis* a puszta vonulva lehetséges; itt ugyanis a szerzetesi életeszmény tünnetően intézményellenes, és ugyanolyan anarchista az állammal szemben, amilyen bizalmatlan az egyházi hierarchia iránt.⁵ Az persze világos, hogy a pusztai atyák mondásaira nem lehet semmiféle intézményi hagyományt alapozni. Így a modernitás sajátos problémái, amelyek még mindig a jelenünkhöz tartoznak, nem merülhettek fel tagoltan a bizánci-szláv hagyományon belül. Maga a modernitás is nyilvánvalóan a katolikus–protestáns hagyomány történelmi problémája, nem az ortodoxé. [...]

(2010. 8.)

JEGYZETEK

1. Daniel Barbu: *Şapte teme de politică românească*. Antet, 1997. 114. (Ezt a problémakört főként a 17–35, 107–127. oldalakon tárgyalja.) Az ősi törvény / vallási törvény viszonyához lásd még a nagykalotai hívek álláspontját a Rómával való egyesülés kapcsán (1699): Mircea Păcurariu: *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*. II. Editura Institutului biblic și de misiune al B.O.R., Buc., 1980. 304.
2. „A papság a román államokban az uralkodó személye által képviselt világi hatalomnak mindig alárendelt volt.” (A. D. Xenopol: *Istoria românilor din Dacia Traiană*. III. Negyedik kiadás. 1988. 515, 517; C. C. Giurescu: *Istoria românilor*. I. Harmadik kiadás. 1938. 407–408. is leszögezi, hogy az egyház bizonyos értelemben, az uralkodó által képviselt állam iránti totális engedelmség feltétele mellett mindenható volt.)
3. Şerban Papacostea a bizánci politikai ideológia hatásáról in: M. Bărbulescu – D. Deletant – K. Hitchins – Ş. Papacostea – P. Teodor: *Istoria României*. Editura Enciclopedică, Buc., 1998. 171–173; itt 178, 198. Az állam és az egyház közötti viszonyhoz a román államokban lásd Andrei Pippidi: *Tradiția politică bizantină în țările române în secolele XVI–XVIII*. Editura Academiei R.S.R., Buc., 1983. 100–109.
4. Ehhez az intézményi újrendezéshez lásd M. Păcurariu: i.m. III. (1981). 119–138.
5. „Az ortodoxia viszonya a világhoz szigorúan negatív” – mondja 1926-ban Mircea Florian, aki az ortodoxianak a 20. századhoz való viszonyát az „anarchia vagy formalizmus *ne varietur*” képletben véli megragadhatónak (*Cultura română și ortodoxia*. In: *Dreptul la memorie în lectura lui Iordan Chimet*. IV. Dacia, Cluj, 1993. 268–269). A keleti kereszténység vallási eszményének a rövid leírására Daniel Barbu az *extra coenobio nulla salus* kifejezést használja (*Note despre spiritualitatea creștinismului răsăritean în secolele VIII–XII*. Utószó André Vauchez *Spiritualitatea Evului Mediu Occidental* című kötetéhez. Editura Meridiane, Buc., 1994. 172–173).

CSAPODY MIKLÓS

Király utca 14.

Bánffy Miklós utolsó kolozsvári éve (1944–1949)

(Részlet)

[...] Kiszorítása az irodalmi és a közéletből, végül Erdélyből 1946 nyarán Emil Isac hírhedt támadásával kezdődött.¹ Isac, Ady és a magyar irodalom „barátja”, a két háború között a kisebbségi színházak kíméletlen vezérfelügyelője Gaál Gábornak címzett nyílt levelében ezt írta: „Szeretett Kartársam! Bocsásson meg, ha ezúttal nem az évtizedek óta szokásunkká vált intimitásban beszélgetünk. Nem a bosszúvágy késztet arra, hogy a *România Liberă* hasábjain szóljak önhez, s nem is az emberséges érzés hiánya egy öregember iránt. Úgy látszik, az én diszkrétan tett, baráti közbenjárásom Ön mellett nem hozta meg a kívánt eredményét. Íme, miről van szó. Horthy egykori külügyminisztere, gróf Bánffy Miklós, aki abban tetszeleg, hogy írónak képzelet magát és Kisbán Miklósnak (a kis bán...) írja a ne-